

Valvontakapitalismi – uusi kasautumisen logiikka?

*Työvoiman hyväksikäytöstä
henkilökohtaisen kulutuksen riistoon*

MATTI KORTESOJA

Shoshana Zuboffin kirja *The Age of Surveillance Capitalism* (2019) keskittyy internetin ja sosiaalisen median jättiyritysten harjoittamaan verkkovalvontaan, erityisesti Googlen ja Facebookin liiketoiminnan vaikutuksiin Yhdysvalloissa. Zuboff nimittää kyseistä toimintaa valvontakapitalismiksi. Se on hänen mukaansa uusi talousjärjestelmä, joka kaupallistaa tiedostamattamme inhimillisen kokemuksen, luo vaurautta harvoille ja asettaa demokratialle uudenlaisia haasteita. Tässä artikkelissa esitetään, että valvontakapitalismin käsite on sellaisenaan liian laava ja se soveltuu paremmin aikalaisdiagnoosin kuin kriittisen tutkimuksen työvälineeksi. Artikkelissa ehdotetaan, että valvontakapitalismia tulisi tarkastella kapitalismikriittisesti, kuten marxilaiset tutkijat ovat alun perin esittäneet. Artikkelissa haastetaan Zuboffin tietokykykapitalismia korostava luenta valvontakapitalismista ja korostetaan Marxin lisäarvoteorian merkitystä tuottavan ja henkilökohtaisen kulutuksen erottamiseksi. Artikkelissa väitetään myös, että valvontakapitalismin ongelmat eivät johdu yksittäisistä yrityksistä, vaan ne ovat jossain määrin tyypillisiä kaikille kaupallisille internetin ja sosiaalisen median alustoille. Artikkelin tavoitteena on vastata kysymyksiin siitä, mitä valvontakapitalismi on, millaisia ongelmia siihen liittyy ja miten kyseistä käsitettä voitaisiin käyttää erityisesti marxilaisessa tutkimuksessa, jota Zuboff ei kommentoi.

Avainsanat: behavioraalinen ylijäämä, internet, kapitalismi, sosiaalinen media, valvonta

Teollisuuskapitalismin pioneereina toimivat yritykset kuten Ford hallitsivat massatuotantoa 1900-luvun Yhdysvalloissa. Vuonna 1990 Yhdysvaltain kolme suurinta autonvalmistajaa operoivat yli 250 miljardin dollarin liikevaihdolla. Ne työllistivät yli miljoona vahvasti järjestäytyntä työntekijää. Neljännesvuosisata myöhemmin fossiilikapitalismiin perustuva autoteollisuus oli kriisissä. Finanssikriisin seurauksena vuonna 2013 Detroitin kaupunki ajautui konkurssiin ja lukuisat työläiset jäivät kodittomiksi. Samanaikaisesti Kalifornian Piilaakson kolme suurinta kasvuyritystä saavuttivat lähes yhtä suuren liikevaihdon kuin autoteollisuuden keskus aiemmin, mutta vain kymmenesosalla aiemmasta työntekijämäärästä. Piilaakson yritykset noteerattiin tuolloin pörssissä yli tuhanen miljardin dollarin arvoiksi. (Manyaka & Chui 2014, sit. Zuboff 2015, 80.)

2000-luvun alun IT-kuplan puhkeamisen jälkeen teknologiayritysten kuten Googlen markkina-arvo on kasvanut räjähdysmäisesti. Dataistumisen myötä tavarat kuten autot ovat täyttyneet sensoreista ja muodostaneet yhteyden internetiin (ks. lisää Andrejevic & Burdon 2015; myös esim. Sadowski 2020). Autonvalmistajat ovat muuttuneet autojen sähköistyessä teknologiayrityksiksi, jotka keräävät yksityisyydensuojan piiriin kuuluvia henkilötietoja, joita ne hyödyntävät ja myyvät eteenpäin kolmansille osapuolille, muodollisen suostunnan turvin (Caltrider ym. 2023). Taloustieteilijä Cédric Durand (2022, 37) korostaa, että kyse ei ole vain dataistumisesta vaan oleellisesti myös siitä, että teknologiayritykset käyttävät hyväksien älylaitteiden käyttäjiä uutena omaisuuslajina voiton tuottamiseksi.

Harvardin kauppakorkeakoulun professori emerita Shoshana Zuboffin kirja *The Age of Surveillance Capitalism* (2019) arvostelee nykyistä valvontaan perustuvaa hyväksikäytön muotoa, joka eroaa perinteisestä työvoiman valvonnasta ja riistosta. Yli 700-sivuinen kirja perustuu laajaan ja jo vuosikymmeniä kestäneeseen tutkimukseen informaatioteknologian vaikutuksista. Zuboff on aiemmin tarkastellut samankaltaisia teemoja teoksessaan *In the Age of the Smart Machine* (1988), joka alun perin noteerattiin työelämän tutkimuksena ja vaikutti käsitteiden kuten ”tietotyö” leviämiseen yhteiskuntatieteissä. Valvontakapitalismi on ”uuden tietotekniikan ja yritystoiminnan” jälkeisen ”viisaan koneen” aikakauden seurausta. Kirjansa nimiösvulla Zuboff (2019) luonnehtii valvontakapitalismia, joka hänen mukaansa:

- 1) On uusi talousjärjestelmä, joka valtaa tiedostamattamme ja veloituksetta ihmillisen kokemuksen ja käyttää sitä kaupallisesti hyväksien tiedon louhinnan, ennakoinnin ja mainonnan raaka-aineena. 2) Perustuu loisimiseen, jossa tavaroiden ja palveluiden tuotanto alistetaan maailmanlaajuiselle käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuurille. 3) On vilpillisen kapitalismin mutaatio,

jolle on ominaista historiallisesti ennennäkemätön vaurauden, tiedon ja vallan keskittyminen harvoille. 4) Muodostaa valvontatalouden perustavan viitekehksen. 5) On yhtä merkittävä uhka ihmisluonnolle 2000-luvulla kuin teollinen kapitalismi oli luonnolle 1800- ja 1900-luvuilla. 6) On uuden ”instrumentaarisen vallan” (engl. *instrumentarian power*) alkuperä, mikä antaa käyttäytymisen ohjailulle hallitsevan aseman yhteiskunnassa ja asettaa merkittäviä haasteita markkinoihin perustuvalla demokratialle. 7) On liike, joka pyrkii luomaan uuden kollektiivisen järjestyksen totaaliselle varmuudelle. 8) On parhaiten ymmärrettävissä vallankaappauksena, joka kumoaa kansan suvereniteetin ylhäältä käsin ja pakkolunastaa ihmisoikeudet huolestuttavalla tavalla.

Tarkastelen artikkelissa edellä mainittuja Zuboffin esittämiä väitteitä valvontakapitalismista. Ehdotan, että valvontakapitalismin käsitettä ei tulisi ottaa sellaisenaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen työvälineeksi, sillä se on liian laava; sitä on vaikea todentaa empiirisesti, eikä se pyri myöskään käsitteellisesti selittämään yhteiskuntaa tai sosiaalista toimintaa. Kuten kirjan otsikko vihjaa, kyse on pikemmin ”tiedon arkeologiasta” tai heuristisesta menetelmästä ”ajan hengen” luonnehtimiseksi ja yhteiskunnallisen muutoksen ymmärtämiseksi.

Zuboff, joka on väitellyt sosiaalipsykologiasta tohtoriksi, käyttää valvontakapitalismin käsitettä aikalaishiagnoosin välineenä, mikä muistuttaa esimerkiksi Zygmund Baumanin ja Ulrich Beckin sosiologisia analyysejä notkeasta modernista ja riskiyhteiskunnasta. Arto Noron (2000) mukaan *Zeitdiagnose* on oma sosiologisen teorian lajityyppinsä, joka tutkii meneillään olevan aikakauden luonnetta. Aikalaishiagnoosin keskeinen tehtävä on tuoda uusia näkökulmia tieteelliseen ja julkiseen keskusteluun. *The Age of Surveillance Capitalism* on ennen kaikkea aikalaishiagnoosi, joka valottaa informaatioteknologian ja kapitalismin kehityssuuntia sekä pyrkimyksiä ohjata ihmisten käyttäytymistä.

Zuboffin kirja on saavuttanut kansainvälistä menestystä ja sen merkitystä on verrattu markkinointimielessä jopa Karl Marxin *Pääomaan*. Zuboff ei kuitenkaan arvostele poliittista taloustiedettä eikä hän kritisoi kapitalistista tuotantotapaa. Valvontakapitalismin käsite ei ole itse asiassa edes Zuboffin keksintö, vaan se juontaa juurensa marxilaisen ekososialisti John Bellamy Fosterin toimittamaan *Monthly Review* -lehden artikkeliin (Foster & McChesney 2014). Lisäksi viestinnätutkija Vincent Mosco (2014) käytti termiä ennen Zuboffia (2015). Myöskään valvonnantutkijat eivät ole olleet vakuuttuneita Zuboffin esittämien argumenttien ainutlaatuisuudesta. Esimerkiksi Kirstie Ballin (2019) mukaan samankaltaisia argumentteja on esitetty valvonnantutkimuksessa jo yli kahden vuosikymmenen ajan.

Puutteistaan huolimatta *The Age of Surveillance Capitalism* on merkittävä 2000-luvun aikalaisdiagnoosi. Esimerkiksi Naomi Klein on nostanut esiin sen manifestiluonteen, jonka hän näkee ”digitaalisen itsepuolustuksen välineenä”. Zuboff keskittyy kirjassaan kuitenkin yhdysvaltalaisiin alustajäteihin, joiden tuotteita käytetään laajasti työssä ja vapaa-ajalla. Artikkelini laajentaa näkökulmaa tarkastelemalla paitsi valvontakapitalismin yleistä kontekstia myös tuomalla esiin ajankohtaisia esimerkkejä pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta. Aihe ei ole vain ajankohtainen vaan myös yhteiskunnallisesti merkittävä, sillä valvontakapitalismin ongelmat koskettavat kaikkia internetin ja älylaitteiden käyttäjiä.

Behavioraalinen ylijäämä uutena kasautumisen logiikkana

Zuboff jäljitti valvontakapitalismin syntyä jo artikkelissaan ”Big other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization” (Zuboff 2015). Google perustettiin vuonna 1998 Stanfordin yliopistossa tietojenkäsittelytiedettä opiskelleiden Larry Pagen ja moskova-laissyntyisen matemaatikko Sergei Brinin toimesta. He kehittivät muutamassa vuodessa internetin tehokkaimman hakukoneen, joka järjesti verkkosivustojen sisältämän tiedon tärkeysjärjestykseen internethakujen perusteella. Googlen ongelmana oli kuitenkin se, että ilman myytävää tuotetta yritys ei tehnyt merkittävää voittoa, toisin kuin esimerkiksi Apple, joka mullisti kuluttajamarkkinat yksilökeskeisillä massatuotteillaan, kuten iPodilla.

Alun perin Google oli vain yksi lukuisista kasvuhakuisista startup-yrityksistä aikana, jolloin Rytsölän veljekset menettivät Lamborghininsa Suomessa. Kuitenkin IT-kuplan puhjettua vuonna 2002 Google käänsi kurssinsa nousuun, kun taloustieteen professori Hal Varian nimitettiin sen pääekonomistiksi. Varianin johdolla Google muutti hakukoneensa – ja sitä myöten koko internetin – kaupalliseksi mainosalustaksi. (Zuboff 2019, 67–68; ks. myös Zuboff 2015). Googlen menestys pohjautuu sen hakukoneen käyttäjien tuottamaan dataan, jota ei osattu hyödyntää kaupallisesti ennen kuin tiedonlouhinnasta kiinnostunut Stanfordin yliopiston jatko-opiskelija Amit Patel oivalsi, että internet-hakuihin liittyvien tietolokien avulla voitiin muodostaa varsin yksityiskohtaisia tietoja kunkin verkkokäyttäjän ajatuksista, tunteista ja mielenkiinnonkohteista (Zuboff 2019, 67–68). Behavioraalisen ylijäämän (engl. *behavioural surplus*) seurauksena Google alkoi käyttää dataa hakukoneen ja -tulosten ohella valvontakapitalismin raaka-aineena (emt., 97). Behavioraalisen ylijäämän käsitettä voi pitää Zuboffin kirjan merkittävimpänä käsitteellisenä antina.

Varianin johdolla Google muuttui behavioraalisen ylijäämän tuotantovälineeksi. Se ei käyttänyt hakutietoja ainoastaan palvelujensa parantamiseen vaan koh-

dentaakseen mainoksia verkkokäyttäjien kulloistenkin ajatusten, tunteiden ja mielihalujen perusteella (emt., 78). Zuboffin mukaan behavioraalisen ylijäämän löytämisen seurauksena internetin käyttäjät eivät olleet enää ”arvon realisoinnin subjekteja” vaan ”sen objekteja” tuottaessaan raaka-ainetta eli dataa käyttäytymistä koskeville ennusteille, jotka Google myi todellisille asiakkailleen eli mainostajille (emt., 94). Kun yhä useammat teknologiayritykset alkoivat jahdata Googlen tapaan mainostuloja, merkittävä osa lahjakkaimmista tietojenkäsittelijöistä palkattiin Piilaakson kasvuyrityksiin lisäämään kohdennetun mainonnan osumatarkkuutta (emt., 95). Tämä loi kysyntää uusille valvontateknologioille kuten evästeille, jotka saattavat seurata käyttäjiä verkossa jopa vuosikausia heidän tietämättään.

Zuboffin mukaan ihmisten verkkokäyttöä alettiin manipuloida siten, että se tuottaisi mahdollisimman paljon dataa, kuten klikkauksia ja tykkäyksiä. Behavioraalisen ylijäämän kasautuminen ohjasi yrityksiä laatimaan verkkosisältöjä, jotka herättäisivät käyttäjissä mitä tahansa reaktioita, jotka edistäisivät datan määrän kasvua ja saisivat ihmiset viettämään yhä enemmän aikaansa verkossa. Valvontakapitalismin seurauksena syntyi ”uusi käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuuri”, jonka tarkoituksena on ennustaa ja ennakoida verkkokäyttäjien ajatuksia, tunteita ja mielihaluja mahdollisimman tarkasti, jotta niihin voitaisiin vastata ja vaikuttaa mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti.

Käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuurin käsite juontaa juurensa behavioraaliseen taloustieteeseen, jossa tutkitaan ihmisten päätöksentekoa ja erityisesti inhimillisiä sekä ympäristöön liittyviä psykologisia tekijöitä, jotka ohjaavat valintoja (ks. esim. Thaler & Sunstein 2009). Käyttäytymistaloustieteestä on tullut merkittävä osa Yhdysvaltain ja Iso-Britannian sosiaalipolitiikkaa, mikä näkyy niin sanotussa nudge-politiikassa, jossa yritetään ohjata ihmisten käyttäytymistä haluttuihin suuntiin joko yksilön tai yleisen edun nimissä. Suomessa esimerkkinä tästä on ”aktiivinen sosiaalipolitiikka” (ts. työttömien aktivointi), jossa työnhaun valvonnalla pyritään ohjailemaan ihmisten käyttäytymistä, ja työnhakijoita patistetaan hakemaan työpaikkoja sanktioiden uhall.

Toisin kuin kapitalistinen tuotanto, joka perustuu palkkatyölle, valvontakapitalismi perustuu behavioraalisen ylijäämän haltuunotolle, mikä Zuboffin (2019, 9) mukaan on pohjimmiltaan *loismaista*. Zuboff viittaa tässä yhteydessä Marxin (1867/1979, 216) tunnettuun kuvaukseen pääomasta vampyyrin kaltaisena kuolleena työnä, joka ”verenimijän tavoin pitää itseään elossa imemällä itseensä elävää työtä, ja elää sitä ehommin, kuta enemmän se itseensä imee”. Valvontakapitalismi edellyttää, että data ei ainoastaan ole ilmaiseksi saatavilla, vaan sen on oltava suojaamatonta ja sääntelemätöntä, jotta yritykset kuten Google voivat kerätä mah-

dollisimman suuren määrän dataa, jonka ”kasautunut pääoma voi omia” ja ”ottaa välittömään hyötykäyttöön” (Zuboff 2019, 148–149).

Tietokonevälitteinen ja maailmanlaajuinen käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuuri on leviämässä kodinkoneisiin, puettaviin älylaitteisiin ja itseohjautuviin autoihin, ja kaikkien näiden avulla tavoitellaan samaa päämäärää, eli datan keräämistä keinoja kaihtamatta (emt., 128). Esineiden internetin (engl. *internet of things*) myötä markkinoille on tulvinut monenlaisia älylaitteita kuten sähköhammasharjoja, jotka ovat yhteydessä verkkoon ja joiden käyttöä ohjataan verkko-sovelluksilla, jotka keräävät tavaroiden toiminnan kannalta myös täysin tarpeetonta dataa (ks. lisää Sadowski 2020). Käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuurin päämääränä on saada ihmiset käyttämään älylaitteita, jotka seuraavat, analysoivat ja muokkaavat ihmisten käyttäytymistä esimerkiksi terveyden edistämisen verukkeella.

Valvontakapitalismi edustaa Zuboffin mukaan kapitalismin kehityksessä poikkeuksellista ”mutaatiota”, joka erottuu joukosta muita yhteiskunnallisia muutoksia (emt., 47–52). Hän pitää sen kehitystä ohjaavana voimana ”uutta kasautumisen logiikkaa”. Uusi kasautumisen logiikka on ollut kuitenkin uhattuna valvontakapitalismin aikakauden alusta asti. Zuboff ammentaa vaikutteita muun muassa taloustieteilijä Joseph Schumpeterilta, jonka käsite ”luova tuho” kuvaa kapitalismin jatkuvaa kasvua kohti uusia, entistä tuottavampia alueita. Zuboffin mukaan tämä prosessi vain kiihdyttää valvontakapitalismin laajentumista uusille alueille. Siksi Google ja muut valvontakapitalismin toimijat ovat Zuboffin mukaan alkaneet etsimään uusia lähteitä behavioraalisen ylijäämän kerryttämiseksi myös verkon ulkopuolelta. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi yritykset pyrkivät valtaamaan uusia alueita, joilla olisi verkonkäyttäjien ajatuksia ja haluja suurempi ennustettavuus (emt., 131).

Käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuurin leviäminen kohti uusia alueita

Google oli ensimmäinen yritys, jossa ymmärrettiin, että behavioraalinen ylijäämä voisi antaa mahdollisuuden käyttää käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuuria myös poliittisiin tarkoituksiin. Googlen toimitusjohtaja Eric Schmidt oli mukana tukemassa Barack Obaman vaalikampanjaa vuoden 2008 presidentinvaaleissa Yhdysvalloissa (Zuboff 2019, 122; ks. lisää Dayen 2016). Obama, joka listasi Zuboffin vuoden 2019 suosikkikirjojensa joukkoon, tunnettiin presidenttikautensa aikana paitsi ihmisoikeuksien puolustajana myös Googlen ja massavalvonnan suojelijana. Hän tuomitsi esimerkiksi tietovuotaja Edward Snowdenin, joka vuonna 2013

paljasti Yhdysvaltain kansallisen turvallisuusviraston (NSA) ja sen liittolaisten salaisia tietoja. NSA-tietovuotojen myötä paljastui muun muassa se, että kaupallisten toimijoiden keräämää dataa käytetään aktiivisesti maailman tehokkaimpien tiedusteluelimien toimesta. 9/11 terrori-iskujen jälkeiset poikkeusolot, jotka ovat jatkuneet Yhdysvalloissa tähän päivään asti, ovat vain vahvistaneet valvontakapitalismia ja osaltaan mahdollistaneet sen synnyn (Zuboff 2019, 121).

Samalla tavoin kuin Yhdysvaltain kansallinen turvallisuusvirasto, sosiaalinen media toimii lain harmaalla alueella. Esimerkiksi Francis Haugen todisti vuonna 2021 Yhdysvaltain senaatin kuulemisessa, että Mark Zuckerbergin perustama Facebook (nyk. Meta) salasi sisäiset tutkimuksensa sosiaalisen median haitallisista vaikutuksista nuorten naisten kehonkuvaan, samalla tavoin kuin tupakkayhtiöt aikanaan salasivat tutkimuksia tupakoinnin terveysthautoista. Facebook ei ole onnistunut myöskään tehokkaasti estämään vihapuheen leviämistä, mikä on johtanut väkivaltaisiin tapahtumiin esimerkiksi Intiassa ja Myanmarissa. Muun muassa nämä tiedot uutisoitiin *The Wall Street Journalin* ”The Facebook Files” -juttusarjassa (Wells, Horwitz, ja Seetharaman 2021; Purnell ja Horwitz 2021). Ne eivät kuitenkaan ole herättäneet NSA-tietovuotojen tapaista kohua julkisuudessa.

Zuboff pitää tilannetta ongelmallisena, sillä valvontakapitalismin aikakaudella ”yksi mies Facebookissa” ja ”kaksi miestä Googlessa”, jotka ”eivät nauti kansanäänestyksen tuottamaa legitimitettä, parlamentaarista valvontaa tai noudata hyvän hallintotavan vaatimuksia, hallitsevat maailman informaation järjestämistä ja esittämistä verkossa” (Zuboff 2019, 127). Valvontakapitalismi on ajautunut jatkuvaan konfliktiin demokraattisten instituutioiden kanssa, koska valvontatalouden toimijat pyrkivät taivuttamaan demokratiaa omiin tarkoituksiinsa. Google ja Facebook, joilla on lähes rajattomat resurssit, ovat lobanneet voimakkaasti muun muassa sääntelyä vastaan, heikentäneet yksityisyyttä suojaavaa lainsäädäntöä, uhkailleet kilpailijoitaan ja pelotelleet tutkijoita oikeusjutuilla (ks. Claburn 2021). Zuboff (2019, 105) vertaa nykyistä vaurauden ja vallan keskittymistä jopa teollisen kapitalismin ryöstöparonien kulta-aikaan. Hän huomauttaa kuitenkin, että nykyiset maailman rikkaimmat yritykset louhivat dataa verkossa, öljyntuotannon sijaan.

Uutta maailmanlaajuista käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuuria ei ole asetettu kyseenalaiseksi, eikä siihen ole kiinnitetty edes erityistä huomiota. Sen sijaan se on jo arkipäivää, mikä on olennaista valvontakapitalismin mahdollisimman tehokkaalle ja huomaamattomalle toiminnalle – samalla tavoin kuin sähköverkko on monille itsestäänselvyys, johon kiinnitetään huomiota vasta, kun sähkön hinta on korkealla tai älylaitetta ei jostain syystä pääse lataamaan. Zuboffin näkemyksen mukaan käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuurin laajentumi-

nen uusille alueille tulee johtamaan siihen, että internet sulautuu erottamattomaksi osaksi arkea (emt., 199).

Behavioraalisen ylijäämän haltuunotto toteutetaan laajamittaisen digitaalisen seurannan avulla, mikä nähdään väistämättömänä osana ihmisten arkea ja teknologian käyttöä (Zuboff 2019, 15). Esimerkiksi lukuisat älykaupunkien (engl. *smart cities*) kehitysohjelmat ovat tämän kehityksen seurausta. Suomessa Tampereen kaupungin kansainvälisesti palkittu kehitysohjelma vuosille 2017–2021, nimeltään ”Älykäs Tampere”, on jatkunut nimellä ”Älykaupunki kaupunkilaisille” (Tampereen kaupunki, päivämätön). Tampereen älykaupunkihankkeessa on pyritty rakentamaan avointa ja eri toimijoita yhdistelevää ”järjestelmien järjestelmää” eli ”ekosysteemiä”, joka mahdollistaisi väestön käyttäytymisen ohjailun älykkään kaupungin viestintä- ja informaatioteknisen infrastruktuurin avulla. Tämä tavoite liittyy taloudellisten mittakaavaetujen saavuttamiseen, jotka olisivat skaalattavissa myös yksityiselle sektorille, mikä tarjoaisi yrityksille uusia liiketoimintamahdollisuuksia (Cotton 2019, 21). Vaikka Tampereen älykaupunkihankkeessa on korostettu sujuvampien digitaalisten palveluiden kehittämistä ja hiilineutraalin kaupungin rakentamista, Zuboffin näkemyksen mukaan älykäs kaupunki on valvontatalouden ilmentymä, jonka keskeisenä tarkoituksena on vallata julkisia palveluita, kuten terveys, koulutus tai julkinen liikenne valvontakapitalismin uudeksi raaka-aineeksi. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa kuten Suomessa tämä valtaaminen tapahtuu yhteistyössä valtion, kuntien ja muiden viranomaisten kanssa, ja tätä näkökulmaa Zuboffin kirja, joka keskittyy Yhdysvaltoihin, ei tavoita.

Tampereen kaupungin kehitysohjelmassa on esitetty tavoitteita muun muassa älykkään koti- ja etähoidon kehittämiseksi. Ohjelman puitteissa on pyritty integroimaan esimerkiksi erilaiset kotihoidon palvelut yhdelle alustalle, jonka avulla erilaisten älyrannekkeiden, mittareiden ja sensoreiden tuottamaa tietoa voitaisiin hyödyntää tehokkaammin. Käytännössä tämä tarkoittaa fysiologisten prosessien muuttamista behavioraaliseksi dataksi, jonka avulla ihmisten terveyttä voitaisiin mitata ja ohjailta etänä, mikä vähentäisi tarvetta fyysiselle hoidolle ja alentaisi siten työvoimakustannuksia. Nämä toimet ovat osa älykkään kaupungin kehityshanketta, jossa pyritään hyödyntämään älylaitteita julkisten palveluiden tehostamiseksi ja resurssien säästämiseksi.

Älykaupunkien yhtenä tavoitteena on saavuttaa mahdollisimman suuri enustettavuus väestön hallinnan suhteen. Tämän seurauksena uusi käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuuri leviää verkon ulkopuoliseen kaupunkitilaan, jossa ihmisiä voidaan ohjailta esimerkiksi välttämään liikenneuhkia samalla tavalla kuin Googlen karttapalvelu ohjaa nälkäisiä turisteja lähimpään pikaruokaravintolaan (Zuboff 2019, 200). Zuboffin mukaan ”kontekstitietoista dataa”, joka

mahdollistaa tilannekohtaisen ja henkilökohtaisen tiedon välittämisen käyttäjille, voitaisiin teoriassa käyttää B. F. Skinnerin, behaviorismin isän, tunnetun ehdollistumisen periaatteen mukaisesti laumakäyttäytymisen vahvistamiseen (emt., 295–296). Tämä periaate pohjautuu laboratorioissa tehtyihin eläinkokeisiin, joissa Skinner oppi käyttämään eläinten ehdollista oppimista hyväksi ja muokkaamaan koe-eläinten käyttäytymistä haluttuihin suuntiin. Tästä seuraa Zuboffin kirjan kenties jyrkin väite, jonka mukaan valvontakapitalismi yhdistettynä behaviorismin oppeihin on uhka demokratialle ja ihmisten vapaalle tahdolle, minkä seurauksena teoksen sävy muuttuu yhä hälyttävämmäksi. Zuboffin sanoin valvontakapitalismi ”on ottanut tähtäimeensä ihmisluonnon”, jota se hyväksikäyttää behavioraalisen ylijäämän raaka-aineena samaan tapaan kuin kapitalistinen tuotanto käyttää hyväkseen luontoa, minkä myötä luonto on tuhoutumassa (emt., 346).

Zuboff tekee tämän johtopäätöksen muun muassa Cambridgen yliopistossa tehtyjen psykometristen tutkimusten pohjalta (Matz ym. 2017). Tutkimukset osoittavat, että digitaalisen jalanjäljen perusteella ihmisiin on mahdollista soveltaa joukkopsykologiasta tuttuja massavaikuttamisen keinoja. Cambridgen yliopiston psykometriikan laitoksen innoittama konsulttiyhtiö Cambridge Analytica osoitti pian tutkijoiden huolenaiheen todeksi. Se käytti hyväkseen miljoonien Facebookin käyttäjien tietoja poliittisen mikrokohdentamisen välineenä vaikuttaakseen heidän äänestämiskäyttäytymiseensä niin Donald Trumpia kuin Brexitiä tukevissa vaalikampanjoissa, sillä erotuksella, että kampanjoiden tarkoitus ei ollut ostopäätöksen manipulointi, vaan vaalipropagandan ja kulttuurisodan lietsonta Facebookin uutisvirtaa hallinnoimalla (Zuboff 2019, 273–281). Vuonna 2018 *Intercept* -lehdelle vuodetun salaiseksi luokitellun asiakirjan mukaan Facebook ei ole harjoittanut niinkään perinteistä kohdennettua mainontaa, vaan käyttäjiensä seuranta sen perusteella, mistä he pitävät, mitä he ajattelevat, ja erityisesti sen perusteella, kenet he tuntevat. Sosiaalinen media on avannut poliittisille toimijoille uusia mahdollisuuksia ihmisten äänestyskäyttäytymisen ohjailemiseksi, mikä nähtiin myös Suomen presidentinvaaleissa, joissa algoritmit suosivat laitaoikeiston ehdokasta (Knuutila ym. 2024).

Facebookin profiointikyvyt perustuvat koneoppimisen mahdollistamaan tekoälyyn, joka käsittelee käyttäjien päivittäin tuottamia tuhansia miljardeja datapisteitä. Tämän pohjalta Facebookin tekoäly laatii miljoonia ennusteita sekunnissa (Zuboff 2019, 279). Facebookin liiketoimintamalli perustuu siihen, että se pakatoi nämä ennusteet yhteen ja myy ne toimijoille, jotka ovat kiinnostuneita joko vahvistamaan tai ehkäisemään haluttua käyttäytymistä tietyissä ihmisryhmissä, joista mainostajat ja muut vaikuttajat ovat kiinnostuneita. Esimerkiksi Frank Pasquale (2015) on ollut huolissaan siitä, että sosiaalisen median algoritmit laativat itseään

toteuttavia ennusteita, jotka Facebook myy toimijoille, joilla on motiivi kyseisten ennusteiden toteuttamiseksi. Näin ollen Facebookissa ei ole kyse vain käyttäjille räätälöidystä informaatiosta ja yksilöidystä verkkosisällöstä, vaan erilaisista kannustimista, joiden avulla ihmisten valintoja pyritään ohjailemaan haluttuihin suuntiin, kuten viettämään mahdollisimman paljon aikaa sosiaalisessa mediassa. Tässä yhteydessä ei liene sattumaa, että sosiaalisen median alustajatti Facebook on muuttanut emoyhtiönsä nimeksi Meta, joka on ”metaversumin” lyhenne, viitaten lisättyyn todellisuuteen sosiaalisen median ja internetin virtuaalimaailmoissa.¹

Facebookin toimitusjohtaja Zuckerbergin mukaan ihmiset jakavat omasta vapaasta tahdostaan henkilökohtaisia tietojaan verkossa, mitä Facebook pitää omaisuutenaan. Hänen mukaansa yritys ei siten loukkaa käyttäjiensä yksityisyyttä (Biddle 2018). Ongelmana eivät ole kuitenkaan yksittäiset käyttäjätiedot, vaan se, että Facebookin kaltaisella kaupallisella toimijalla on lähes rajaton määrä dataa, jonka pohjalta sen tekoäly laatii ennusteita. Nämä ennusteet myydään erilaisille toimijoille, jotka pyrkivät hyödyntämään tietoja manipuloidakseen ihmisten käyttäytymistä, millä on yhteiskunnallisia seurauksia.

Instrumentaarinen valta – uhka demokratialle?

Valvontakapitalismia luonnehtii Zuboffin sanaleikin mukaan ”Toisen näkökulma”. Tässä yhteydessä ”Toisella” ei viitata totalitaariseen yhteiskuntaan, jossa ”isoveli valvoo” (engl. *Big Brother*), vaan pikemminkin ”isoon Toiseen” (engl. *Big Other*), joka muokkaa ja seuraa ihmisten käyttäytymistä kaikkialla läsnä olevan ”digitaalisen apparaatin” kautta (Zuboff 2019, 376). Tämän apparaatin avulla ”iso Toinen” harjoittaa uutta ”instrumentaarista valtaa”, joka pyrkii ”pelkistämään inhimillisen kokemuksen mitattavissa olevaksi, havaittavaksi käyttäytymiseksi pysyen samalla järkähtämättömän välinpitämättömänä suhteessa inhimilliseen kokemukseen”. Zuboff kutsuu tällaista vallankäyttöä ”radikaaliksi välinpitämättömyydeksi”. Radikaali välinpitämättömyys ilmenee ”ison Toisen” näkökulmasta ihmisten redusoinnissa pienimmän yhteisen nimittäjän perusteella käyttäytyviksi organismeiksi.

Toisin sanoen, kaikkea verkossa tapahtuvaa toimintaa tarkkaillaan jatkuvasti, mutta ihmisten ajatuksilla, tunteilla tai tekemisillä ei nähdä olevan muuta arvoa kuin behavioraalinen ylijäämä. ”Ison toisen” näkökulmasta esimerkiksi verkossa leviävät valeutiset ovat yhtä arvokasta liiketoimintaa kuin tutkiva journalismi.

---

¹ Tampereen älykaupunkikehitystä ohjaa muun muassa lontoolaisen konsulttiyhtiön laatima metaversumi-strategia (The Metaverse Institute 2023).

Yleinen luottamuksen puute toisiin ihmisiin, mediaan ja valtiovaltaan on synnyttänyt erityisesti Yhdysvalloissa valtatyhjiön, jota valvontakapitalismin ”marionettien” (erityisesti *alt-right*) levittämät valeuutiset täyttävät sosiaalisessa mediassa. Vaikka Zuckerberg on kieltänyt, että valeuutisilla olisi ollut poliittista vaikutusta esimerkiksi presidentti Trumpin valtaannousuun, Yhdysvalloissa, jossa ihmisten välinen sosiaalinen luottamus on muutenkin melko vähäistä ja luottamus valtiovaltaan on heikentynyt entisestään valvontakapitalismin aikakaudella, valeuutisilla on ollut merkittävä vaikutus väestön äänestyskäyttäytymiseen (Zuboff 2019, 510).

Zuboffin esimerkit instrumentaarisen vallan ja valtiovallan kytkeytymisestä toisiinsa ovat kuitenkin rajallisia (emt., 386–394). Hän samastaa instrumentaarisen vallan ensinnäkin Yhdysvaltojen ja sen kumppaneiden harjoittamaan verkkotiedusteluun (lue: vakoiluun). Toiseksi Zuboff kuvailee valvontaan perustuvaa Kiinan sosiaalista luottoluokitusjärjestelmää, jonka tavoitteena on ohjailla ja sanktioida kansalaisia valtion ennalta toivomien käyttäytymismallien pohjalta. Zuboff puhuu myös ”soveltavan teknoutopian liikkeestä”, jonka päämääränä on ”yhteiskunnan korvaaminen varmuudella” (Zuboff 2019, 384; 416). Tämä tarve nousee niin kutsuttua ”kolmatta modernia” luonnehtivasta epävarmuudesta, jonka valvontakapitalismi on pyrkinyt korvaamaan ”sosiaalisella yhteenkuuluvuudella” (emt., 411). Esimerkiksi Google, Facebook ja Microsoft valmistavat tuotteita, joiden avulla jokainen voi olla yhteydessä kehen tahansa, missä päin maailmaa, milloin tahansa. Zuboffin mukaan kyseinen sosiaalisen yhteenkuuluvuuden utopia ei kuitenkaan kerro vielä mitään siitä empiirisestä todellisuudesta, jossa valvontakapitalismille alisteiset subjektit toimivat ja elävät.

Kun tarkastellaan ihmiselämää kokonaisuutena, epävarmuus ja ristiriidat korostuvat erityisesti nuoruudessa ja aikuistumisen kynnyksellä. Aikuisiksi on kasvanut ensimmäinen sukupolvi, joka on syntynyt valvontakapitalismin aikakaudella. Zuboff viittaa tässä yhteydessä kansainväliseen tutkimukseen, jossa lukuisia yliopisto-opiskelijoita pyydettiin pidättäytymään median käytöstä vuorokauden ajaksi (emt., 445). Nuoret aikuiset ympäri maailmaa raportoivat kokeen aiheuttamasta ahdistuksesta, masennuksesta ja riippuvuudesta. Erityisesti älypuhelimesta on tullut monille nuorille aikuisille lähes kirjaimellisesti oman itsensä jatke, jota ilman he eivät kokeneet itseään kokonaiseksi. Tämän seurauksena suurin osa nuorista aikuisista keskeytti kokeen, koska he eivät kyenneet elämään yhtä ainoaa päivää ilman älylaitteita ja jatkuvaa yhteydenpitoa muihin. Zuboff pitää nuoria aikuisia tässä kontekstissa ”kanarialintuina hiilikaivoksessa”, eli varoittavina esimerkkeinä jatkuvan yhteydenpidon sosiaalipsykologisista seurauksista.

Sosiaalinen media on suunniteltu houkuttamaan ja koukuttamaan kaikenikäisiä ihmisiä, mutta se puhuttelee erityisesti nuoria ja nuoria aikuisia, jotka suun-

nittelivat sen alun perin omaan käyttöön. Nuoret aikuiset ovat riippuvaisempia muiden hyväksynnästä, ryhmään kuulumisesta ja osallisuuden tunteesta kuin vanhemmat ihmiset, minkä sosiaalisen median mahdollistama vuorovaikutus muihin ihmisiin osaltaan mahdollistaa (emt., 449). Saimme samansuuntaisia tuloksia myös omassa kyselytutkimuksessamme, jonka tuloksia kuvailen seuraavassa lyhyessä ekskursiona. Tampereen yliopistossa ensimmäisen vuoden viestinnän opiskelijoille vuonna 2018 toteuttamassamme kyselyssä verkon ja sosiaalisen median käyttö ilmeni päivittäisenä rutiinina myös suomalaisille yliopisto-opiskelijoille.² Vaikka kyselystä on aikaa useampi vuosi, se kertoo Zuboffin kirjan julkaisun aikaisesta tilanteesta Suomessa, minkä tuloksia ei ole raportoitu muualla. Kyselyn alustavat tulokset eivät kerro niinkään nuorten aikuisten mediariippuvuudesta tai laumakäyttäytymisestä, vaan pikemminkin sosiaalisen median ja internetin palveluntarjoajiin kohdistuvasta epäluottamuksesta ja tarpeesta löytää niille varteentotettavia vaihtoehtoja.

Lähes kaikki opiskelijat käyttivät Facebookia ainakin muutaman kerran viikossa ja Instagramia päivittäin. Näihin palveluntarjoajiin ei kuitenkaan luotettu, sillä lähes kaikki opiskelijat ilmaisivat epäluottamuksensa siihen, että heidän tietonsa olisivat turvassa kansainvälisillä verkkopalveluilla, kuten Googlella ja Facebookilla. Verkkovalvonta herätti kaiken kaikkiaan nuorissa aikuisissa ainakin jossain määrin huolta ja epävarmuutta. Lähes kaikki (95 %) kokivat olevansa verkossa alttiina tarkkailulle vähintään ”melko usein”. Suurin osa (88 %) myös koki, että verkon käyttö ei ole yksityistä, vaan anonyymiys on ”käytännössä mahdotonta” tai ”hyvin rajallista”. Yli puolet (60 %) oli ainakin ”kohtalaisen huolissaan” tietojensa keräämisestä verkossa, mutta suurin osa (89 %) ei kieltänyt järjestelmällisesti esimerkiksi evästeiden käyttöä. Syy tähän on se, että se on tehty liian hankalaksi: ”Joka sivustolla pitäisi paneutua asiaan uudestaan, koska kaikilla on evästeet, ja aina tulee ikkuna, joka pitäisi lukea, ja jotenkin sitä ei vain jaksaa. Olen kriittinen, mutta en kuitenkaan toimi ihan sen mukaan, mitä asiasta ajattelen.” Toisen opiskelijan sanoin: ”Olen kyllä tietoinen, että minua seurataan ja näin. Luen aina, jos liityn jo-

---

2 Vuoden 2018 ”Johdatus viestinnän tutkimukseen ja analyysiin” -kurssin opiskelijat (n=56) vastasivat kyselylomakkeeseen, jossa selvitimme heidän verkonkäyttöään sekä suhtautumista digitaalisen tiedon keräämiseen. Määrällinen aineisto koodattiin SPSS-ohjelmalla. Kurssin puolivälissä keskustelimme opiskelijoiden kanssa lomakekyselyssä esiin nousseista teemoista pienryhmähaastattelussa. Laadullinen haastatteluaineisto anonymisoitiin, litteroitiin ja luokiteltiin jatkoanalyysiä varten. Aineisto kerättiin yhdessä professori Risto Kuneliuksen ja Heikki Heikkilän kanssa ja siihen osallistuivat myös tutkijat Esa Sirkkunen ja Mikko Poutanen, allekirjoittaneen ohella.

honkin nettisivulle tietosuojakäytännöt, mutta lopulta olen vain ajatellut, että ok, ja antanut vaan mennä.” Monet opiskelijat näyttävät potevan syyllisyyttä, koska he tuntevat käyttäytyvänsä typerästi ja syyllistävät siitä itseään. Kyse ei kuitenkaan ole nuorten aikuisten välinpitämättömyydestä, laumakäyttäytymisestä tai riippuvuudesta sinänsä, vaan pikemmin siitä, että kaupalliset verkkoalustat on suunniteltu siten, että ihmiset käyttäytyisivät mahdollisimman välinpitämättömästi.

Viestinnän opiskelijoiden vastauksissa korostui ennen kaikkea vaihtoehtojen puute palveluidentarjoajille. Googlelle ja Facebookille ei nähdä varteenotettavia vaihtoehtoja, sillä kaikki muutkin käyttävät kyseisiä palveluita. Erään opiskelijan mukaan: ”Ei ole hirveästi jätetty valinnanvaraa siihen, että on vähän pakko käyttää ainakin jotain WhatsAppia [joka on Metan omistama pikaviestintäpalvelu] tai Googlea.” Toisen mielestä: ”Nyky-yhteiskunnassa on pakko päästä käyttämään näitä palveluita, on pakko päästä Facebookiin, että näkee uudet tapahtumat ja muut.” Tiettyjä palveluita on toisin sanoen käytettävä, koska ne ovat välttämättömiä tiedon hankkimiseksi ja yhteyden pitämiseksi muihin. Kolmas opiskelija nosti esiin ”paitsi jäämisen pelon” (engl. *fear of missing out*). Tämä johtuu siitä, että ”internet on niin olennainen osa arkea, että on pakko periaatteessa alistua käyttäjäehtoihin, muuten jää erittäin paljon kokematta ja voi jäädä pahimmillaan ulkopuoliseksi”. Yhteydenpito toisiin ihmisiin vaatii internetiä ja sosiaalisen median käyttöä, jotka voivat sanella käyttäjilleen käyttöehdot. Oletettavasti tilanne on vain pahentunut etäopiskelun ja koronapandemian jälkeisellä aikakaudella, jolloin verkkoalustat saattoivat olla monelle ainoa keino pitää yhteyttä muihin opiskelijoihin opintojen aikana.

Nuorten aikuisten yhteisöllisyyden tarve ja pelko ulkopuolisuudesta saavat heidät hyväksymään käyttöehdot, vaikka he suhtautuisivatkin valvontaan kriittisesti. Tietojen keräämiseen suostuminen nähdään usein ainoana vaihtoehtona välttämässä yhteisöstä ulkopuolelle jäämistä, mikä koetaan nuorten keskuudessa ahdistavana. Samalla nuoret eivät luota alustajätteihin, sillä ne eivät tarjoa täydellistä avoimuutta siitä, mitä kerätyillä tiedoilla tarkalleen ottaen tehdään. Tämä herättää epäluottamusta opiskelijoissa, kuten eräs huomautti ryhmähaastattelussa: ”Jos kysytään, luottaako hän Facebookiin, ja hän vastaa ei, hän tarkoittaa sitä, että se ei välttämättä paljasta kaikkea keräämistään tiedoista.” Toinen opiskelija ilmaisi huolensa tietojensa keräämisestä, ”mutta toisaalta ei häiritse, jos Google tietää, että olen käynyt Citymarketissa (...) useinkin se on edellytys sovelluksen käyttöön, että hyväksyy ne ehdot”. Tämä kommentti perustuu ”ei ole mitään salattavaa” -argumenttiin, jonka mukaan kaupallinen valvonta ei loukkaa käyttäjän yksityisyyttä, kunhan pysytään sovituissa rajoissa. Useat opiskelijat myös totesivat, etteivät anna huolien vaikuttaa heidän arkeensa, ja näkevät verkkoalvonnan hyödyllisenä: ”Ne-

tissä on valtavasti tietoa, ja jos se esitetään hieman sulavammin, vastaten samalla sitä, mitä itse haluaa kuluttaa, se on kätevää ja säästää aikaa”.

Maailmanlaajuista ilmiötä, joka liittyy omien käsitysten ja toiminnan väliseen ristiriitaan, on viestinnän tutkimuksessa kuvattu yksityisyysparadoksin käsitteellä (Barnes 2006). Yksityisyysparadoksin mukaan suuri osa ihmisistä on valmis jakamaan verkossa henkilökohtaisia tietoja kaupallisille toimijoille, joihin he eivät luota. Zuboffin mukaan tilanne on karannut hallinnasta ja vaatii vastatoimia, sillä hänestä valvontakapitalismia voidaan parhaiten kuvata markkinavetoisena vallankaappauksena ”ylhäältä käsin” (Zuboff 2019, 513). Kyse ei ole valtiovallan kaappauksesta, vaan ”ihmiselämän kaappauksesta”, joka tapahtuu kaikkialla läsnä olevan teknologian avulla huomaamatta. Zuboff on syventynyt tähän vallankaappaukseen tarkemmin puheenvuorossaan, jonka hän kirjoitti *The New York Times* -lehteen (Zuboff 2021). Zuboffin mukaan valvontakapitalismin, eli ”uuden informaatioyhteiskunnan”, kolmas vuosikymmen alkoi Yhdysvalloissa ”episteemisellä kaaoksella”, joka oli seurausta presidentti Trumpin aiheuttamasta poliittisesta kaaoksesta, systemaattisesta valheiden levittämisestä sekä disinformaatiokampanjoista. Tämä kaikki näkyi esimerkiksi sosiaalisessa mediassa rokotevastaisuutena koronapandemian aikana.

Zuboffin mukaan käynnissä oleva episteeminen kaaos on osoitus siitä, että ”demokratia ja valvontayhteiskunta ovat toisensa poissulkevia vaihtoehtoja”. Hän ehdottaa myös muutamia ratkaisuja, jotka sivuuttavat kapitalistisen tuotantotavan ongelmat. Ensinnäkin hän ehdottaa tiukempaa lainsäädäntöä, joka kieltäisi ”laajamittaisen inhimillisen kokemuksen riistämisen” ja behavioraalisen ylijäämän tuottamisen. Vaikka Euroopan yleinen tietosuoja-asetus (GDPR) on asettanut tiukempia vaatimuksia henkilötietojen kaupalliselle käytölle ja rajoittanut tietojenluovutusta Euroopan ulkopuolisille toimijoille, se ei estänyt esimerkiksi Vastaamon tietomurtoa (ks. Kortesoja 2022). Zuboff ehdottaa lisäksi valvontatalouden kannustimien hankaloittamista kieltämällä käytännöt, jotka lisäävät kysyntää datan hyväksikäytölle. Tämä johtaisi siihen, että sosiaalisen median alustat muuttuisivat ainakin osittain maksullisiksi palveluiksi, mitä on jo alettu kokeilemaan (esim. Facebook). Lopuksi Zuboff korostaa hyvinvointivaltion roolia datan keräämisen rajoittamiseksi siten, että tietoa käytettäisiin vain kansalaisten ja yhteisöjen hyväksi, vaikka hyvinvointivaltio on tosiasiaassa eräs merkittävimmistä valvontakapitalismin mahdollistajista, mihin palaan artikkelin lopuksi.

Aikalaisdiagnoosista kapitalismikriittiseen tutkimukseen

Zuboff ei osallistu marxilaiseen keskusteluun valvontakapitalismista, vaan hän sivuuttaa sen. Marxilaisesta näkökulmasta on kuitenkin kiinnostavaa, että hän näkee valvontakapitalismin edustavan paitsi ”uutta aikakautta” myös pääoman kasautumisen ”uutta logiikkaa”. Hänen mukaansa tämä uusi logiikka toistaa ”kapitalismin alkuperäisen synnin eli alkuperäisen kasautumisen”, mutta ilman väkivaltaa ja pakkoa. Pääoman kasautumisen uusi logiikka perustuu hänen mukaansa behavioraalisen ylijäämän hyväksikäyttöön ihmisten käyttäytymisen muokkaamiseksi, kun taas kapitalistisen tuotantotavan perustana on tuottajien ja tuotantovälineiden historiallinen erottamisprosessi, jota Zuboff ei tarkastele kirjassaan.

Marxilaisessa kontekstissa on olennaista huomata, että datan riistäminen kaupallisiin tarkoituksiin eroaa työvoiman riistosta, jonka historiallinen alkuperä liittyy niin kutsuttuun alkuperäiseen kasautumiseen, jossa tuottajat ja tuotantovälineet erotettiin väkivalloin toisistaan. Marxille alkuperäinen kasautuminen merkitsi ”maataloustuottajan, talonpojan, maaomaisuuden pakkoluovutusta” feodaaliherroille. Maanomistajat anastivat ihmisten toimeentulon lähteen, maan, yksityisomaisuudekseen ja pakottivat heidät palkkatyöhön, mikä on ikuistettu ”ihmiskunnan aikakirjoihin veri- ja tulikirjaimin” (Marx 1867/1979, 641–642).

Valvontakapitalismi ei perustu niinkään lisäarvon riistoon palkkatyön kautta kuten kapitalistinen tuotantotapa, vaan sen uusi logiikka on enemmänkin ”haltuunoton kautta toteutuva kasautuminen” (engl. *accumulation by dispossession*, Harvey 2003). Vaikka datan haltuunotto muistuttaa pääpiirteiltään alkuperäistä kasautumista, se ei perustu väkivaltaan tai pakkoon vaan pikemminkin suostuntaan. Tässä yhteydessä ”teknofeodalismi” voi olla harhaanjohtava käsite, mikäli se vie huomion pois kapitalistisesta tuotantotavasta ja työvoiman riistosta (ks. lisää Morozov 2022, vrt. Durand 2022). Viestinnäntutkijoiden käyttämä ”datakolonialismin” käsite (ks. Thatcher ym. 2016; Couldry & Mejias 2018) on myös ongelmallinen, koska se rinnastaa datan haltuunoton kolonialismiin, joka perustuu siirtomaiden väkivaltaiseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen alistamiseen suurvaltojen toimesta. Kolonialismin ja feodalismin sijaan valvontakapitalismia olisi mielekkäämpää tarkastella imperialismien näkökulmasta, mitä kommunistit pitivät aikanaan ”kapitalismin korkeimpana kehitysasteena” (Lenin 1917/1967).

Zuboff (2019) kuvailee kirjassaan, miten Google ja Facebook dominoivat digitaalisen mainosmarkkinoita yksinvaltaisesti. Nämä alustat hyödyntävät käyttäjiensä behavioraalista ylijäämää keräämällä dataa ja luomalla algoritmiensa avulla ennusteita. Näitä ennusteita myydään mainostajille ja muille toimijoille, jotka pyrkivät vaikuttamaan ihmisten käyttäytymiseen. Zuboffin mukaan valvonta-

kapitalismin ongelmat juontavat juurensa pääasiassa edellä mainituista syistä, erityisesti Googlesta ja Facebookista. Amazon (ennen ääniohjausteknologia Alexaa) ja Apple eivät olisi sen sijaan täysin valvontakapitalismin pauloissa. Zuboff näkee Applen älylaitteiden valmistajana ja Amazonin internet-verkkokaupan uudistajana pikemminkin varteenotettavina vaihtoehtoina Googlen ja Facebookin harjoittamalle valvontakapitalismille.

Työelämäntutkija Zuboffin tekemät rajaukset valvontakapitalismiin herättävät lukuisia vastakysymyksiä, sillä esimerkiksi maailman rikkaimman ihmisen tittelistä kilpailevan Jeff Bezosin johtama Amazon-verkkokauppa on yksi pahamainisimmista suuryrityksistä, joka on systemaattisesti polkenut työntekijöidensä oikeuksia ja vienyt valvonnan äärimmilleen (ks. esim. Alihomed-Wilson & Reese 2020). Organize-verkoston teettämän kyselyn mukaan jopa lähes kolme neljässtä Amazonin varastotyöntekijästä ei ehdi pitää työpäivänsä aikana edes vessataukoja, koska Amazon valvoo jatkuvasti työntekijöidensä ajankäyttöä. Amazon hallinnoi myös Mechanical Turk -alustaa, joka välittää verkon välityksellä uudenlaista mikrotyötä eli yksittäisiä työtehtäviä, jotka vaativat ihmistyötä, kuten väkivalta-videoiden seulomista. Nämä työtehtävät koulivat tekoälyä, mistä maksetaan muuttaman sentin korvaus, mitä Zuboff ei myöskään käsittele kirjassaan.

Apple, joka nojaa edesmenneen Steve Jobsin tähtikuluttiin, on valvontakapitalismin kiistaton suunnannäyttävä ja älylaitteiden markkinajohtaja. Apple valmistaa älylaitteita riistämällä verrattain halpaa työvoimaa esimerkiksi Kiinan ”Piilaaksossa” Shenzhenin alueella samalla tavalla kuin Yhdysvalloissa tehtiin yli sata vuotta sitten (Greene 2018). Älylaitteiden valmistuksessa käytetään paitsi ehtyviä luonnonvaroja (Cubitt 2017) myös lapsityövoimaa (Moore 2010). Se ei tee Applen tuotteista eettisempiä kuin esimerkiksi Yhdysvaltain kauppasodan kohteena vakoilusta syytetyn kiinalaisvalmistaja Huaweiin älylaitteista.

Valvontakapitalismi tarvitsee toimiakseen fossiilisia polttoaineita, mikrosiruja ja muita teollisuuskapitalistien tuottamia tavaroita sekä halpatyövoimaa, erityisesti kehittyvistä maista, minkä Zuboff rajaa tarkastelunsa ulkopuolelle. Luonnonvarojen ja ”ihmisluonnon” hyväksikäytössä on kuitenkin merkittävä ero, jota Zuboff ei myöskään käsittele kirjassaan. Toisin kuin luonnonvarat, jotka perustuvat niukkuuteen, ihmisluontoa voi käytännössä riistää loputtomiin. Mikäli digitaalisten alustojen kautta kulkevien datavirtojen ajatellaan rinnastuvan niukkoihin luonnonvaroihin kuten öljyyn, valtaviin pääomaresursseihin turvin operoivat digitaaliset alustat ovat verrattavissa öljylähteen kaltaisen luonnonvoiman valtaamiseen ja valjastamiseen voitontavoittelun välineiksi.

Luonnonvoiman hallinta merkitsee haltijansa käsissä monopolia, ts. sijoitetun pääoman korkean tuotantovoiman sellaista ehtoa, jota ei voida saada aikaan pääoman tuotantoprosessin avulla (...). Näin ollen tästä (...) hyväksikäytöstä lähtöisin oleva ylimääräinen voitto ei synny pääomasta, vaan siitä, että pääoma käyttää tätä monopolisoitavissa olevaa ja itse asiassa monopolisoitua luonnonvoimaa [hyväksi]. Näissä olosuhteissa ylimääräinen voitto (...) tulee (...) omistajan osalle. (Marx 1894/1976, 634–635.)

Tällä hetkellä kaikki Yhdysvaltain markkina-arvoltaan suurimmat yritykset ovat käytännössä monopoleja. Kuusi yritystä – Google, Netflix, Facebook, Microsoft, Apple ja Amazon – hallitsevat yhteensä lähes puolta maailman verkkoliikenteestä (Tarnoff 2022). Lisäksi Googlen ja Facebookin osuus digitaalisista mainosmarkkinoista ylittää yli puolet kaikkien muiden yritysten yhteenlasketusta markkinaosuudesta (emt.). Zuboffin mukaan monopolilainsäädäntö ei riitä hillitsemään Googlen ja Facebookin kaltaisia luonnonvoimia. Hänen näkemyksensä mukaan se avaisi vain tilaa näiden yritysten kilpailijoille. Zuboff ei ota kuitenkaan huomioon internetin syntyhistoriaa Yhdysvaltain puolustusministeriön valvomana monopolina. Internet oli alun perin suljettu tietoverkko, joka yhdisti yhdysvaltalaisia tietojenkäsittelytieteiden laitoksia. Vasta sääntelyn purkamisen seurauksena se levisi yksityisten palveluntarjoajien kautta kaupalliseen käyttöön, mikä johti siihen, että 2000-luvulla

internet oli noussut keskeiseen asemaan pääoman kasautumisen näkökulmasta, ja lähes kaikki markkinoita hallitsevat yritykset olivat käytännössä ”monopoleja” taloustieteilijöiden käyttämässä merkityksessä. Tämä ei tarkoita sitä, että nämä yritykset olisivat myyneet 100 prosenttia toimialansa tuotteista, vaan pikemminkin sitä, että ne myivät riittävän suuren osuuden hallitakseen markkinoita, hintoja ja kilpailutilannettaan. (Esimerkiksi John D. Rockefellerin Standard Oil -öljytrusti hallitsi korkeimmillaan vain yli 80 prosenttia markkinoista.) (Foster & McChesney 2014, 22.)

Marxilaiset taloustieteilijät Paul Baran ja Paul Sweezy tarkastelivat aikanaan kriittisesti Yhdysvaltain sotien jälkeistä taloudellista kasvua teoksessaan *Monopoly Capital* (1966). Kirjassaan he nostivat esille marxilaisten taloustieteilijöiden ”unohtaman” lähestymistavan, joka on keskeinen *Monthly Review* -lehden sivuilla käydyn marxilaisen valvontakapitalismi -keskustelun innoittaja (Foster & McChesney 2014). Monopolikapitalismin käsite juontaa juurensa alun perin V. I. Leninin vuonna 1917 julkaistuun pamflettiin *Imperialismi kapitalismin korkeimpana vai-*

heena (Lenin 1917/1967), jossa kuvattiin finanssi- ja teollisuuspääoman yhdistymistä monopolipääomaksi erityisesti Saksassa ja Yhdysvalloissa. Lenin sai vaikutteita tutkielmaansa muun muassa taloustieteilijä Rudolf Hilferdingin vuonna 1910 julkaistusta teoksesta *Das Finanzkapital* (ks. lisää Gronow 1976).

Monopolikapitalismin näkökulmasta väestöä valvotaan paitsi ”sotateollisen kompleksin” myös erityisesti mainontaan ja markkinointiin keskittyvien media- ja internetmonopolioiden sekä finanssilaitoksen toimesta (Foster & McChesney 2014). Nämä monopolit muodostavat Yhdysvalloissa merkittävimmät ”lisäarvon absorptiomekanismit” sotien jälkeisen taloudellisen kasvun aikana ja ne liittyvät olennaisesti ”tietokoneiden, internetin ja digitalisaation tuottamaan viestinnän vallankumoukseen” (emt., 2, 18). Digitaalisen murroksen vähentäessä teollisuuden työpaikkoja valvontakapitalismi laajenee ottamalla haltuunsa uusia, aiemmin ei-kapitalistisia ”inhimillisen kokemuksen” osa-alueita kuten koulutuksen ja sosiaali- ja terveyspalvelut, joihin pääomasuhde ei ole vielä tunkeutunut. Tämä kehitys muistuttaa Rosa Luxemburgin yli sata vuotta sitten esittämää näkemystä *Die Akkumulation des Kapitals* -teoksessaan, mikä asettaa kyseenalaiseksi Zuboffin väitteen, jonka mukaan valvontakapitalismi on *uusi* kasautumisen logiikka.

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion kontekstissa erityisen merkittävä lisäarvoa absorboiva mekanismi koostuu julkisilla varoilla rahoitetuista sosiaali- ja terveyspalveluista sekä koulutuksesta. Julkisiin infrastruktuuri-investointeihin liittyen on havaittu, että ne eivät ainoastaan paranna väestön elämänlaatua ja hyvinvointia vaan myös tarjoavat jatkuvia tuloja ja kasvumahdollisuuksia yksityiselle pääomalle. Kriittiset tutkijat ovat ilmaisseet huolensa siitä, että tämä saattaa muuttaa pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ”pääoman lypsylehmiksi” (Therborn 2018, 62). Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa on toteutettu lukuisia verkkovalvontaa lisääviä uudistuksia, joita Zuboffin kirjan esimerkit eivät kata. Kyse ei ole ainoastaan kansalaisten yksityisyyttä loukkaavasta verkkovalvonnasta tai luottoluokituksesta, vaan hienovireisemmästä väestön valvonnasta kuten siitä, kuinka päätöksentekoprosessit muuttuvat algoritmipohjaisiksi kaikkialla Euroopassa (ks. lisää Chiusi ym. 2020).

Zuboff näyttää omaksuvan kritiikkä myös niin kutsuttujen ”autonomimarkkinalaisten” esittämät väitteet ”tietokykykapitalismista” (esim. Vähämäki 2009), jossa työn ja vapaa-ajan erot hämärtyvät. Tämä ei kuitenkaan poista tuottavan ja henkilökohtaisen kulutuksen välistä eroa, mikä on edelleen olennainen näkökulma Marxin lisäarvoteorian kannalta. Marx korosti kapitalistisen tuotantotavan ”yksinkertaista uusintamista” hahmotellessaan *Pääoman* ensimmäisen osan kasautumisprosessia käsittelevässä osassa, että:

Työläisen kulutus on kahdenlaista. Tuottaessaan hän kuluttaa työllään tuotantovälineitä ja muuttaa ne tuotteiksi, joilla on suurempi arvo kuin sijoitetulla pääomalla. Tämä on hänen *tuottava kulutuksensa*. Se on samalla hänen työvoimansa kulutusta, jonka suorittaa tämän työvoiman ostanut kapitalisti. Toisaalta työläinen käyttää työvoiman ostossa maksetun rahan elinhyödykkeisiin. Tämä on hänen *henkilökohtainen kulutuksensa*. Työläisen tuottava ja henkilökohtainen kulutus ovat siis kokonaan eri asioita. Tuottavassa kulutuksessa työläinen toimii pääoman liikkeelle panevana voimana ja on kapitalistin vallassa; henkilökohtaisessa kulutuksessa hän on oma herransa ja suorittaa elämän toimia tuotantoprosessin ulkopuolella. Edellisen kulutuslajin lopputuloksena on kapitalistin elämä, jälkimmäisen tuloksena työläisen oma elämä. (Marx 1867/1979, 513; kursivointi MK.)

Mikäli pääoman kasautumista tarkastellaan yksinkertaisen uusintamisen näkökulmasta, ylijäävä työläisen henkilökohtainen kulutus on tuottamatonta vain hänelle itselleen (emt., 514–515). Erityisesti tämä pätee informaatio- ja viestintäteknologian käyttöön, joka tuottaa behavioraalista ylijäämää. Vaikka on totta, että ”työläisen tuottava ja henkilökohtainen kulutus ovat kokonaan eri asioita” (emt., 513), myös henkilökohtaisessa kulutuksessa työläiset käyttävät tuotantovälineitä, kuten informaatio- ja viestintäteknologiaa, jotka puolestaan tuottavat ”kapitalistin elämää” (emt.). On kuitenkin syytä huomata, että informaatio- ja viestintäteknologian kulutus kuten vaikkapa pelaaminen ei ole työvoiman kuluttamista, ellei se ole palkkatyötä (vrt. Fuchs 2016; ks. lisää Torssonen 2018). Viestintä- ja informaatioteknologian henkilökohtainen kulutus ei siten synnytä lisäarvoa samalla tavalla kuin työvoiman kuluttaminen, josta maksetaan palkkaa. Informaatio- ja viestintäteknologia ei ole kumonnut palkkatyöhön perustuvaa lisäarvon tuotantoa, toisin kuin tietokyykapitalismia korostava luenta pyrkii osoittamaan.

Kun pääoman kasautumista tarkastelee ”haltuunoton kautta toteutuvana kasautumisena”, behavioraalista ylijäämää voi arvioida uutena ja suhteellisen itsenäisenä lisäarvon muotona, joka vertautuu maankoroon (ks. esim. Birch 2020; myös Sadowski 2020). Marx tarkasteli maankorkoa differentiaalikorona *Pääoman* kolmannessa osassa (Kabata 2022). Maankorko perustuu maahan, jonka maanomistaja omistaa mutta ei itse käytä, mahdollistaen maan vuokraamisen toisen käyttöön ja siten tulojen saamisen pelkän omistamisen perusteella. Marx piti maankorkoa differentiaalikorona ensimmäisenä muotona, jossa tuoton määräsivät muun muassa maaperän hedelmällisyys ja sijainti (Marx 1894/1976, 639). Uudet alustatalouden toimijat, kuten Uber, joka välittää taksikyytejä, ja Airbnb, joka välittää huoneistoja, saavat tuloja samankaltaisella tavalla kuin maanomistajat, mutta palvelut toteu-

tetaan digitaalisten alustojen välityksellä palkkatyösuhteen ulkopuolella (Sadowski 2020, 567). Tällaiset yritykset eivät itsessään tuota lisäarvoa tai hyödykkeitä, vaan niiden markkina-arvo perustuu odotuksiin tulevista voitoista, mihin esimerkiksi behavioraalisen ylijäämän tuotanto perustuu. Kyse on fiktiivisestä pääomasta, joka edustaa yrityksille potentiaalista tuottoa tulevaisuudessa, kuten voidaan havaita esimerkiksi tappiollisen lähetti- ja kuljetusyritys Woltin miljardiarvoisesta yritys-kaupasta yhdysvaltalaisen alustatalousyhtiö DoorDashin kanssa.

Yhteenveto

The Age of Surveillance Capitalism -teoksessa Zuboff (2019) kuvailee valvontakapitalismia aluksi behavioraalisenä ylijäämänä ja kasautumisen uutena logiikkana. Tämän jälkeen hän tarkastelee sitä uutena käyttäytymisen muokkaamisen arkkitehtuurina, joka on laajentunut verkon ulkopuolelle uusille alueille, ja lopulta uutena ”instrumentaarisenä” vallankäyttönä, joka muodostaa uhan demokratialle. Hänen mukaansa valvontakapitalismi vaatii paitsi välittömiä poliittisia toimia myös uusia selityksiä ja käsitteitä aikansa eläneiden kategorioiden sijaan (emt., 14). Hän huomauttaa myös, että olemassa olevat ja vakiintuneet käsitteet eivät riitä kuvastamaan uuden aikakauden luonnetta ja sen ongelmia, mikä on tyyppillistä aikalaisdiagnooseille, jollaisena Zuboffin teosta tulisi tämän artikkelin perusteella arvioida.

Zuboffin aikalaisdiagnoosia voi pitää onnistuneena siinä mielessä, että se kuvaa ajan henkeä kriittisesti ja osuvasti. Zuboffin kirja on nostanut esiin useita valvontakapitalismin ongelmia luoden tilaa valvontakriittiselle puheelle niin Yhdysvalloissa kuin monissa muissa maissa kuten Saksassa, jossa hän on keskustellut aiheesta säännöllisesti esimerkiksi *Frankfurter Allgemeine Zeitung* -lehdessä. Zuboff keskittyy kritiikissään kuitenkin liiaksi muutamiin yhdysvaltalaisiin alustajätteihin ja niiden toimintaan ihmisten käyttäytymisen muokkaamiseksi, mikä antaa liian yksipuolisen kuvan valvontakapitalismista. Hän ei myöskään huomioi valtion aktiivista roolia valvontakapitalismin mahdollistajana ja suojelijana muutoin kuin yhdysvaltalaisen ”yöpartijavaltion” roolissa.

Kaiken kaikkiaan Zuboffin lähestymistapa eroaa kapitalismikriittisestä tutkimuksesta, sillä hän tukeutuu ennemminkin perinteisen markkinaliberalismin eettiseen ja moraaliseen puolustukseen kuin sen kritiikkiin. Hänen näkemyksensä mukaan vapaita markkinoita ja liberaalia demokratiaa on suojeltava valvontakapitalismilta, jossa toimitaan lainsäädännön rajamailla tai rikotaan tietoisesti lakeja. Teknologian lumon alta piirtyy esiin kirjailija Mary Shelley'n jo 1800-luvun alussa kirjoittama Frankenstein-kertomus (Shelley 1818/2017; ks. lisää Winner 1977). Sii-

nä tohtori Frankensteinin luoma ”hirviö” saavuttaa ihmisyyden ja itsenäisen toimijuuden, mikä on hänen luojansa hallinnan ulkopuolella. Ihmiskasvoinen hirviö alkaa kylvää tuhoa tohtori Frankensteinille ja hänen läheisilleen esittäen samalla luojalleen vaikeita, eksistentiaalisia kysymyksiä olemassaolostaan. Osa nykyajan tohtori frankensteineista on pyrkinyt julkisesti tunnustamaan tekonsa. Toiset ovat joutuneet oikeuteen väärinkäytösten takia, kiistäen syyllistyneensä rikoksiin.

Valvontakriittisen julkisen keskustelun rinnalla olisi tarve kapitalismikriittiselle tutkimukselle erityisesti Yhdysvaltojen ulkopuolella, mikä ottaisi huomioon pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden julkisten palveluiden digitalisaation sekä EU:n lainsäädännön. Suomi tarjoaisi lukuisia mahdollisuuksia empiirisille tapaustutkimuksille, joissa voitaisiin hyödyntää artikkelissa hahmottelemiani näkökulmia, mikä edistäisi kapitalismikriittistä tutkimusta sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Mikäli valvontakapitalismia tarkasteltaisiin monopolikapitalismina kuten marxilaiset tutkijat ehdottavat, ajankohtaisin uhka pohjoismaisille hyvinvointivaltioille ei olisi niinkään ”ison Toisen” harjoittama uusi instrumentaarinen valta, jonka Zuboff rinnastaa totalitarismiin ja terrorisminvastaiseen sotaan. Ajankohtaisempi uhka piilee suuryritysten ”valvontamonopolistisessa kapitalismissa”, joka valtaa julkiset palvelut, ja jota tulisi tarkastella kapitalismikriittisesti.

Loppuviite

Kiitän kaikkia kollegoitani, T&K -lehden toimitusta ja vertaisarvioijia käsikirjoitusta koskevista keskusteluista ja kommentteista.

DOI – <https://doi.org/10.55294/tk.112215>

Tutkimus & kritiikki on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä.

LÄHTEET

- ALIMAHOMED-WILSON, J. & REESE, E. (toim.) (2020). *The Cost of Free Shipping: Amazon in the Global Economy*. Lontoo: Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/1.ctv16zjhj>.
- ANDREJEVIC, M. & BURDON, M. (2015). Defining the Sensor Society. *Television & New Media*, 16(1), 19–36. <https://doi.org/10.1177/15274764>.

- BALL, K. (2019). Review of Zuboff's *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. *Surveillance & Society*, 17(1/2), 252–256.
<https://doi.org/10.24908/ss.v17i1/2.13126>.
- BARNES, S. (2006). A privacy paradox: Social networking in the United States. *First Monday*, 11(9). <https://doi.org/10.5210/fm.v11i9.1394>.
- BARAN, P. & SWEEZY, P. (1966). *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*. New York & Lontoo: Monthly Review Press.
- BIDDLE, S. (2018). “Facebook Uses Artificial Intelligence to Predict Your Future Actions for Advertisers, Says Confidential Document”. *The Intercept*, 13.4.2018. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://theintercept.com/2018/04/13/facebook-advertising-data-artificial-intelligence-ai/>.
- BIRCH, K. (2020). Technoscience Rent: Toward a Theory of Rentiership for Technoscientific Capitalism. *Science, Technology, & Human Values*, 45(1), 3–33.
<https://doi.org/10.1177/0162243919829567>
- CALTRIDER, J., RYKOV, M. & MACDONALD, Z. (2023). “It’s Official: Cars Are the Worst Product Category We Have Ever Reviewed for Privacy”. Mozilla Foundation, 6.9.2023. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://foundation.mozilla.org/en/privacynotincluded/articles/its-official-cars-are-the-worst-product-category-we-have-ever-reviewed-for-privacy/>.
- CHIUSI, F., FISCHER, S., KAYSER-BRIL, N. & SPIELKAMP, M. (toim.) (2020). *Automating Society Report*. Berliini: Algorithm Watch.
- CLABURN, T. (2021). “Once again, Facebook champions privacy ... of its algorithms: Independent probe into Instagram shut down”. *The Register*, 13.8.2021. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: https://www.theregister.com/2021/08/13/algorithmwatch_shut_down/.
- COTTON, N. (2019). *The Smart City Cookbook. A Recipe for Successful Smart City Programs*. Tampere: Tampereen kaupunki & Business Tampere.
- COULDRY, N. & MEJIAS, U. (2019). Data Colonialism: Rethinking Big Data’s Relation to the Contemporary Subject. *Television & New Media*, 20(4), 336–349.
<https://doi.org/10.1177/1527476418796632>.
- CUBITT, S. (2017). *Finite Media. Environmental Implications of Digital Technologies*. Durham: Duke University Press.
- DAYEN, D. (2016). “The Android Administration”. *The Intercept*, 22.4.2016. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://theintercept.com/2016/04/22/googles-remarkably-close-relationship-with-the-obama-white-house-in-two-charts/>.
- DURAND, C. (2022). Scouting Capital’s Frontiers. *New Left Review*, 2022, 136 (July/Aug).
 Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://newleftreview.org/issues/ii136/articles/cedric-durand-scouting-capital-s-frontiers>.
- FOSTER, J. B. & MCCHESENEY R. (2014). Surveillance Capitalism. Monopoly-Finance Capital, the Military-Industrial Complex, and the Digital Age. *Monthly Review*, 66(3), 1–31.
https://doi.org/10.14452/MR-066-03-2014-07_1.
- FOSTER, J. B., YATES, M., VANDERBURG, C. & JAMIL JONNA, R. (2016). Notes from the Editors. *Monthly Review*, 68(1). https://doi.org/10.14452/MR-068-01-2016-05_0.
- FUCHS, C. (2016). *Reading Marx in the Information Age: A Media and Communication Studies Perspective on Capital Volume I*. New York: Routledge.
- GREENE, J. (2018) “The Condition of the Working Class in Shenzhen”. *Dissident* (Fall 2018).
 Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://www.dissentmagazine.org/article/condition-working-class-shenzhen-peasant-workers-authoritarian-consumerism>.
- GRONOW, J. (1976). Leninin Imperialismi-teoksen syntyhistoriaa. *Tiede & edistys*, 1(1), 26–33.
- HARVEY, D. (2004). The ‘New’ Imperialism: Accumulation by Dispossession. *Socialist Register*, 40(1), 63–87.

- KNUUTILA, A., HAVULA, P., KUSTER, G. & LESPLINGART, A. (2024). "Up Next", biased politics YouTube Recommendations and Political Bias in the Finnish Presidential Election 2024. Helsinki: Faktabaari.
- LENIN, V. I. (1917/1967). Imperialismi kapitalismin korkeimpana voimana. Teoksessa: *Valitut teokset. Toinen osa*, 329–429. Moskova: Edistys.
- MANYIKA, J. & CHUI, M. (2014). "Digital era brings hyperscale challenges". *FT.Com*, 13.8.2014. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://www.ft.com/content/f30051b2-1e36-11e4-bb68-00144feabdco>.
- MARX, K. (1867/1979). *Pääoma: Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen osa. Pääoman tuotantoprosessi*. Suom. O. V. Louhivuori, Mauri Ryömä & Tuure Lehén. Moskova: Edistys.
- MARX, K. (1894/1976). *Pääoma: Kansantaloustieteen arvostelua. Kolmas osa. Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi*. Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- MATZ, S. C., KOSINSKI, M., NAVEC, G. & STILLWELL, D. (2017). Psychological targeting as an effective approach to digital mass persuasion. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(48), 12714–12719. <https://doi.org/10.1073/pnas.1710966114>.
- MOORE, M. (2010). "Apple admits child labour used at its assembly plants". *Telegraph*, 27.2.2010. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/mediatechnologyandtelecoms/7332405/Apple-admits-child-labour-used-at-its-assembly-plants.html>.
- MOROZOV, E. (2019). Capitalism's New Clothes. *The Baffler*, 4.2.2019. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://thebaffler.com/latest/capitalisms-new-clothes-morozov>.
- MOROZOV, E. (2022). Critique of Techno-Feudal Reason. *New Left Review*, 2022, 133/134 (Jan-Apr). Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://newleftreview.org/issues/iii133/articles/evgeny-morozov-critique-of-techno-feudal-reason>.
- NORO, A. (2000). Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sosiologia* 37(4), 321–329.
- PASQUALE, F. (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge, MA: The Harvard University Press.
- SADOWSKI, J. (2020). *Too Smart: How Digital Capitalism Is Extracting Data, Controlling Our Lives, and Taking Over the World*. Cambridge, MA: The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/12240.001.0001>.
- SADOWSKI, J. (2020) The Internet of Landlords: Digital Platforms and New Mechanisms of Rentier Capitalism. *Antipode*, 52(2), 562–580. <https://doi.org/10.1111/anti.12595>.
- SHELLEY, M. (1818/2017). *Frankenstein: Annotated for Scientists, Engineers, and Creators of All Kinds* (toim. D. Guston, E. Finn & S. C. Robert). Cambridge, MA: The MIT Press.
- TAMPEREEN KAUPUNKI (päiväämätön): Älykäs Tampere. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://www.tampere.fi/alykas-tampere>.
- TARNOFF, B. (2022). *Internet for the People: The Fight for Our Digital Future*. Lontoo: Verso.
- THALER, R. & SUNSTEIN, C. (2009). *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. Lontoo: Penguin Books.
- THE METAVERSE INSITUTE (2023). Tampere Metaverse Vision 2040. The World's First People Centred Metaverse Strategy. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://www.tampere.fi/alykas-tampere/mika-alykaupunki>.
- THERBORN, G. (2019). *Kadotettu kansankoti. Kuinka pääoma kaappasi Ruotsin*. Suom. Kaisa Sivenius. Tampere: Vastapaino.
- TORSSONEN, S. (2018). Arvotonta infomarxismia. *Media & viestintä*, 41(4), 338–341.
- VÄHÄMÄKI, J. (2009). *Itsen alistus: Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa*. Helsinki: Like.

- WINNER, L. (1977). *Autonomous Technology: Technics-out-of-Control as a Theme in Political Thought*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- YOUYOU, W., Kosinski, M. & Stillwell, D. (2015). Computer-based personality judgments are more accurate than those made by humans. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112(4), 1036–1040; <https://doi.org/10.1073/pnas.1418680112>.
- ZUBOFF, S. (1988). *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power*. New York: Basic Books.
- ZUBOFF, S. (2015). Big other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization. *Journal of Information Technology*, 30(1), 75–89. <https://doi.org/10.1057/jit.2015.5>.
- ZUBOFF, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.
- ZUBOFF, S. (2021). “The Coup We Are Not Talking About”. *The New York Times*, 29.1.2021. Noudettu 3.4.2024 osoitteesta: <https://www.nytimes.com/2021/01/29/opinion/sunday/facebook-surveillance-society-technology.html>.